

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 06.08.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Tale

(_sjanger) Å tale er et synonym for å snakke, med tale er også en sjangerbetegnelse. Å holde en tale innebærer å framsi en monolog for lyttere. Tale er muntlig, auditiv tekst som vanligvis er knyttet til en her-og-nå-situasjon. Hvis taleren ser sine tilhørere, kan hun bruke kroppsspråk og andre visuelle virkemidler for å prege sitt budskap. Det er en gradvis overgang mellom å tale i en dialog og å holde en tale (monolog).

Muntlig samhandling er et langt eldre fenomen enn skriftlig kommunikasjon. Det muntlige er ofte mer spontant enn det skriftlige, men lenge planlagte taler basert på nedskrevet tekst er også vanlig. Det er uklare skillelinjer mellom tale og skrift, men skriftlige tekster når ofte et større publikum enn muntlige tekster. En skriftlig tekst kan bli lest av høyst forskjellige personer i høyst ulike situasjoner til ulike tider, i motsetning til muntlige tekster (som det fram til Thomas Edisons oppfinnelse av fonografen på slutten av 1800-tallet var umulig å bevare for ettertiden).

“Enhver aktivitet i vårt liv består av en form for kommunikasjon, men det er gjennom tale at vi skiller oss ut fra andre former for liv. Bare vi av alle dyreslag har evnen til verbal kommunikasjon, og det er gjennom kvaliteten på vår tale at vi best uttrykker vår egenart, vår personlighet. [...] Yrkesmessig, sosial og personlig tilfredsstillelse avhenger sterkt av vår evne til å kommunisere klart til andre hva vi er, hva vi ønsker, og hva vi mener.” (Carnegie 1962)

Det finnes en rekke typer taler: takketale, innvielsestale, minnetale, nyttårstale ...

Å holde en tale i en viktig, høytidelig situasjon er krevende hvis talen skal bli både forstått og likt. I 1962 skrev amerikaneren Dale Carnegie: “I 1912 begynte jeg å trene personer i kunsten å tale for et publikum. Det var samme år som *Titanic* forliste i Nord-Atlanteren. Siden da har millioner mennesker gjennomgått programmene jeg har utviklet. [...] Alle uttrykker seg selvfølgelig på forskjellig måte, men det viktigste ønskemålet, det grunnleggende behovet for de aller fleste, er overraskende nok det samme: “Blir jeg bedt om å reise meg for å tale, er jeg så sjenert og redd at jeg ikke klarer å tenke klart, ikke konsentrere meg og ikke huske hva jeg hadde tenkt å si. Jeg ønsker å få selvtillit, slik at jeg kan tenke klart når jeg reiser meg for å ta ordet. Jeg ønsker å kunne ordne mine ideer logisk og snakke

tydelig og overbevisende til personer jeg møter i mitt arbeid eller i selskapslivet.” Lyder ikke dette kjent? Har ikke du også opplevd samme følelse av utilstrekkelighet?” (Carnegie 1962)

“I løpet av de historiske epokene da det å holde taler for et publikum var å betrakte som en forfinet kunstart som krevde at vi holdt oss til retorikkens lover og fremføringens finesser, var det enda vanskeligere å tale som om vi var født til det. Nå anser vi det ikke å være noen større forskjell mellom et foredrag og en utvidet konversasjon. Den gamle bombastiske stilen og tordenstemmen er borte for alltid. Det vi ønsker å høre på våre møter i ulike forsamlinger, på TV eller radio, er enkel tale sprunget ut fra sunn fornuft, basert på at vi liker talere som snakker *med* oss og ikke *til* oss.” (Carnegie 1962)

“En taler har ordet, og får fremføre det alene. Han må ha en tese, vite hva han vil si, og gjøre at lytteren forstår det. Da gjelder det å bruke retorikkens virkemidler. Finne gode ord, og belegge påstandene sine, for eksempel med tall eller felles erfaringer. Dessuten gjelder det å bygge motstanderens argumenter inn i talen, for å vise at man har oversikt, og ikke sitter nede i hullet sitt og roper ut egne standpunkter. Da legger en samtidig farlige debatter døde.” (Kjell Terje Ringdal i *A-magasinet* 26. september 2008 s. 16)

I 1994 ga Preben Wolstrup ut boka *Taler til enhver anledning: Innhold og framføring – 120 taler – 1400 aforismer, ordtak og bevingede ord*. Arild Dyre Moes *Festtaler: Sanger og gode historier* (1996) inneholder råd til talere. Kjell Terje Ringdals bok *Vel talt!* (2014) “er delt i tre. Som forrett gis praktiske råd til talere som skal snakke snart. Her er tips om taler til konfirmasjon, jubileer, navnedager, bryllup og begravelser. To enkle modeller presenteres: “Lego-modellen”, som handler om å snakke om det som var, det som er og det som kommer. Og “terningsmodellen”, med seks huskereglene. [...] Argumenter, motargumenter og elefanter i rommet [...]

- Vit hva du vil si: Bestem deg for hva du vil si, så går det lettere å planlegge talen
- Vær konkret: Hvis du er tydelig og klar, så forstår tilhørerne lettere hva du mener
- Få fram fakta: Bruk tall, eksempler, sitat og historier for å illustrere hvorfor det du sier er sant, relevant eller viktig. Argumenter må med, også i en bryllupstale...
- Framkall følelsene: Gå nær og skap bilder i hodet på dem som hører på. Få fram smaker, lukter og stemninger. Hva følte du, da konfirmanten ble født?
- Slutt i tide: Den korte talen er ofte den beste. 4-5 minutter er nok!” (<http://nils.apeland.no/smakfull-bok-om-talekunst/>; lesedato 10.04.15)

“For å kunne hevde seg som offentlig taler, er det nødvendig å kunne stå frem med selvtillit og styrke. Man kan være så språkflink og dannet som bare det – det er ikke til mye hjelp hvis man ikke også kan gjøre seg gjeldende som personlig nærvær. Man må våge å heve stemmen. Man må ta seg tid til å betone ordene og uttale dem tydelig. Man må ha nerve til å tale langsomt når det trengs, og tøye sine kunstpauser. I det hele tatt må man kunne breie seg. Det kan være vanskelig uten

dyp og oppriktig overbevisning om eget verd. Man må være trygg på at man fortjener all mulig oppmerksomhet og har rett til å legge beslag på andre menneskers tid. I tillegg må man være innstilt på å synes. Man må rette seg opp, heve hodet, frigjøre åndedrettet; man må se ut på publikum, som om man søkte øyekontakt. Man må tydeliggjøre sin mimikk og sitt kroppsspråk for øvrig. På alle måter må man være innstilt på å tiltrekke seg oppmerksomhet. Den dårlige taler gjør seg liten på talerstolen, og vil helst forsvinne; den gode taler, som er ute etter å dominere situasjonen, fyller hele rommet der fremme.” (Anders Johansen i *Morgenbladet* 6.–12. september 2019 s. 20)

“Den store forsamling krever den store gestus. Alle uttrykk må forsterkes og forstørres. Fakter som ville virket overdrevne og ubehagelig påtrengende i en liten gruppe, er påkrevd her, om man skal gjøre noe slags inntrykk. På kloss hold kan det være nok med et hevet øyenbryn, men på avstand må man fekte med armene. Av denne fysiske utfoldelse blir taleren selv revet med. Kanskje må han rope for å bli hørt; det han roper, mener han der og da med en særlig overbevisningens glød. Uttrykket som skal til for å tenne den store forsamling, virker enda sterkere inn på ham selv. Den teatraliske, lidenskapelige stil i god gammel talekunst beror på denne kommunikasjonssituasjonen: En enslig taler oppe på podiet, en avstand å overvinne, en stor og tett forsamling. Når alt lykkes, setter utvekslingen noe i gang på begge hold: I anstrengelsen for å nå ut til publikum øser taleren seg opp; publikum løfter ham videre og begeistrer seg selv gjennom bifallet. Gleden ved å opptre som taler beror, ikke minst, på erfaring med den berusende intensitet som av og til oppstår i slike situasjoner.” (Anders Johansen i *Morgenbladet* 6.– 12. september 2019 s. 21)

Taler kan fungere som selvforsvar, hyllest, propaganda osv. “Ein av dei klassiske grunntekstane åt demokratiet er ein tale over falne i krig. Vinteren 431 før Kristus heldt den store folkevalde leiaren Perikles ein gravtale over athenske borgarar som hadde falle i krigen mot Sparta. Dette var ein gammal skikk. Restane etter dei daude var stilte ut i eit stort telt i tre dagar der skuldfolk og andre kunne bere fram offergåver. Etterpå blei beina etter dei daude lagde i ti sarkofagar av sypresstre, ei for kvar athensk stamme, og borne i prosesjon gjennom byen til ein offentleg gravplass i den finaste bydelen, Kerameikos. Etter det blei den tradisjonelle gravtalen halden frå ein stor tribune bygd særskilt til dette føremålet. Men kvifor er Perikles’ tale over dei falne den aller fyrste teksten som forklarar oss kva demokratiet er? Det er ingen lang tale, og det er slett ingenting her som minner om ei lærebok i statsvitskap eller politisk teori. Svaret er at Perikles gjer heltedauden om til ein felles idé om fridom. Det er det revolusjonerande nye. Den individuelle helten som strålte lik ein halvgud over alle, kjende ein godt. På same vis var dei mange handfaste store og små fridomane heller ingenting nytt under sola. Men at ein fellesskap kunne ta del i æra åt ein mindre lagnadsfellesskap av falne, og at dermed jamvel den mest kvardagslege bruk av fridommen skulle gå opp i ein større overgripande idé om fridom, det var noko heilt nytt. Og det er dette siste punktet som markerer det store omslaget. Heltemodet åt dei falne låg ikkje i handlingane

dei utførde på slagmarka, men at kvar og ein så inderleg vel visste kva dei ofra. At dei av fri vilje tømde den bitre kalken vel vitande om at livsens lyse gleder no var over for deira vedkomande. Dette meinte Perikles var det sanne heltemodet. Ikkje det medvettslause modet åt dei drilla og tukta spartanske krigarane, som ikkje kunne vone på noko betre enn krigen. Fridom og likskap blir bundne saman av det ytste av alle offer. Men dette skjer ikkje av ord aleine. Skaldane kunne saktens kvede så vent om den einsame helten. Men den demokratiske talen er einfeld og sannferdeleg fordi tilhøyrarane skal vite at det like godt kunne ha vore dei sjølve det blei tala over.” (Nils Rune Langeland i *Morgenbladet* 9.–15. juli 2010 s. 4)

“Tanken om at demokratiet er ei kjempande livsform, slokna ikkje med lyset frå Akropolis. Den 19. november 1863 heldt president Abraham Lincoln den mest kjende talen i amerikansk historie. Dette er òg ein tale over falne. Og det er ein tale som syg nytt livsblod til demokratiet frå dei mange tusen falne i slaget ved Gettysburg nokre julidagar same år. Dette var vendepunktet i den amerikanske borgarkrigen. Talen som seinare er blitt kjend som *The Gettysburg Address*, er berre ti stutthogne setningar som munna ut i ei einaste stor maning. Dei fall for at “government of the people, by the people, for the people, shall not perish from the earth”. Erttertida har jamført talen med gravtalen åt Perikles. Og desse orda har blitt prenta inn i amerikanske skuleelevar i generasjonar.” (Nils Rune Langeland i *Morgenbladet* 9.–15. juli 2010 s. 4)

Eksempler på trykte taler:

Henrik Wergeland: “Tale til Menneskeligheden i Menneskeheden. Av Vesle-Brunen udgivet af hans Ven Henrik Wergeland” (1833) – en tale mot å være grusom mot dyr

Søren Kierkegaard: *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845)

Fridtjof Nansen: *Eventyr-lyst; Ingen krig mere: To taler* (1927)

Francis Bull: *Tretten taler på Grini* (1945)

Jacob S. Worm-Müller: *Til Norge: Taler og artikler gjennom krigsårene 1939-1945* (1946)

Gunnar Jahn: *For rettferd og fred: Taler ved utdelingen av Nobels fredspris* (1972)

Ritt Bjerregaard: *Strid: Politiske taler og artikler* (1979)

Gunnar Stålsett: *Under samme himmel: Taler og prekener* (2000)

Mange av den romerske juristen og politikeren Ciceros taler er bevart. Blant talene er noen om Verres, som hadde vært romersk stattholder på Sicilia. Innbyggerne på øya hadde gått til rettssak mot Verres på grunn av hans korrupsjon og grusomhet,

og Cicero (som selv hadde vært embetsmann der) ble bedt om å forsvare deres sak i Roma. “Through a series of orations and witnesses, Verres’s prosecutor, Cicero, presented a powerful story of how the shocking greed and arrogance of a provincial governor wreaked havoc on what had been the breadbasket of the Roman Empire, Sicily. In his successful prosecution of Verres, Cicero both demonstrated the talents that would make him one of Rome’s foremost politicians and set in motion events that bring an end to the senatorial oligarchy established by the Sullan constitution. A word of caution: what we know about Gaius Verres comes to us from Cicero’s seven trial orations. No records of the speeches by Verres’s defense attorney survive. Nor do we have from Verres himself any explanation for his behavior. There is the possibility, of course, that Cicero, as prosecutor, might have exaggerated the extent of Verres’s abuses, or that he might have omitted information that could have put Verres’s actions in a more sympathetic light. The mountains of evidence presented by Cicero leave little doubt, however, that Verres was indeed a very despised and unscrupulous official.” (<http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/Verres/verresaccount.html>; lesedato 10.03.15)

Cicero er også kjent for sine taler der han angrep adelsmannen Catilina, som hadde forsøkt å gjøre statskupp. Cicero holdt fire taler mot Catilina. Cicero innrømmer at Catilina er en energisk person, for deretter å gå til sterke personangrep på han. Catilina rømte senere med hæren sin, og Cicero sørget for at alle ble drept. Uansett innhold er det fleste av Ciceros taler mesterlig retorisk og logisk oppbygd, og har blitt studert og imitert i århundrer. Mange av sine tanker om talekunst og retorikk samlet han i verket *Orator (Om talekunst; 46 f.Kr.)* Her beskriver han hva som etter hans mening skal til for å bli en perfekt taler. Advokaten Cicero var i sin samtid kjent for gjennom sin talekunst i rettsalen å kunne vinne saker som så håpløst vanskelige ut å vinne.

På et kirkemøte i Clermont i Frankrike i år 1095 holdt pave Urban 2. en tale som skapte entusiastisk vilje til å dra på korstog til Det hellige land.

Den britiske dronningen Elizabeth 1. holdt en tale “til de engelske styrkene i Tilbury i 1588, før det store sjøslaget mot den spanske armadaen, som britene vant. “(...) Jeg vet at jeg bare har en svak og kraftløs kvinnes kropp, men jeg har en konges hjerte og mage, til og med en konge av England, og tenker med hånlig forakt på at Parma eller Spania, eller hvilken som helst fyrste i Europa skulle våge å invadere mitt kongerike; heller enn at en slik skam skal skje på grunn av meg, vil jeg selv gripe til våpen, vil jeg selv være deres general og dommer, og være den som belønner hver minste av deres fortjenester på slagmarken.” Kjell Terje Ringdal: - En såkalt leilighetstale, skreddersydd for en spesiell anledning. Det er også en politisk tale, som handler om noe som skal eller bør skje, og hvordan man kommer dit. I tillegg har den juridiske aspekter: Hva som har skjedd tidligere og hvordan det skal forstås? Hovedpoenget med leilighetstaler er å dyrke felles verdier og samhold. Dronningen peker på trusselen, og minner tilhørerne om at de er sterke og at de alle skal stå sammen. Språket er høystemt med masse patos (følelser).

Formuleringen “Jeg vet at jeg bare har en svak og kraftløs kvinnes kropp” er et såkalt motstanderargument, som hun litt seinere argumenterer bort.” (*Dagbladets Magasinet* 13. september 2008 s. 42)

Den tyske dikteren Johann Wolfgang von Goethe holdt i 1771 en *Tale på Shakespeare-dagen*, som fungerte som et manifest for å fornye tysk diktning. Goethe gjenkaller i talen opplevelsen av å lese Shakespeare for første gang, og håper at den engelske dikterens energi og fornyelse kan slå igjennom i hans egen diktning.

Den tyske filosofen Johann Gottlieb Fichtes *Taler til den tyske nasjon* (1807-08) inneholder mye ros av tyskernes “ånd” og språk, og var rettet mot Frankrike og Napoleon. Talene ble holdt da Fichte var filosofiprofessor i Berlin og franskmennene hadde besatt byen. Talene bidro til å styrke den tyske nasjonalismen og skape vilje til å ta opp kampen mot den utenlandske okkupasjonen. En slik frigjøring av tyskerne mente Fichte at ville gavne hele menneskeheten.

Henrik Wergeland ga i 1844 ut en bok (under psevdonymet Ola Nordmand) med nesten 500 korte skåltaler: *Farbrors 474 Skaaler, samlede og utgivne av Ola Nordmand, Studiosus, med et brev av Henr. Wergeland som Fortale*. Noen av talene er så korte at de snarere er patriotiske utbrudd eller fyndord, og noen er på vers. Kongen hylles, vin og kjærlighet prises, flagget og sjøfarten æres, osv. Noe blir rakk ned på. Den fiktive farbror ønsker “Alle fiender av friheten og Norge et par spindelvevsbukser, en skarp sal av svinelær, en sta, halt hest og en lang dagsreise!”

Afroamerikaneren Frederick Douglass var slave, men rømte og ble fri. Senere ble han forfatter og borgerrettsaktivist. Hans “Independence Day Speech” med tittelen “What to The Slave is the 4th of July?” ble holdt i 1852. “He had been invited to speak about what the Fourth of July means for America’s black population, and while the first part of his speech praises what the founding fathers did for this country, his speech soon develops into a condemnation of the attitude of American society toward slavery. Douglass begins his speech by addressing “Mr. President, Friends and Fellow Citizens.” Here, he is likely addressing the president of the Anti-Slavery Society – not the president of the United States. It is noteworthy that Douglass considers himself a citizen, an equal to the spectators in attendance. Throughout this speech, as well as his life, Douglass advocated equal justice and rights, as well as citizenship, for blacks. He begins his speech by modestly apologizing for being nervous in front of the crowd and recognizes that he has come a long way since his escape from slavery. He tells the audience that they have gathered to celebrate the Fourth of July, but he reminds them that the nation is young, and, like a young child, it is still impressionable and capable of positive change. He touches on the history of the American Revolutionaries’ fight for freedom against their legal bondage under British rule. He tells the audience that he supports the actions of these revolutionaries. Douglass thereby sets up an argument

for the freeing of slaves. He reminds the audience that, in 1776, many people thought it was subversive and dangerous to revolt against British tyranny. In 1852, however, with hindsight, to say “that America was right, and England wrong is exceedingly easy.” Similarly, he reasons, in 1852, people consider abolitionism a dangerous and subversive political stance. Douglass thus implies that future generations will probably consider his anti-slavery stance patriotic, just, and reasonable.” (<http://www.cliffsnotes.com/literature/n/narrative-of-the-life-of-frederick-douglass-an-american-slave/critical-essays/the-meaning-of-july-fourth-for-the-negro>; lesedato 27.02.15)

Frederick Douglass fikk i 1845 publisert *Narrative of the Life of Frederick Douglass, An American Slave*. “Forfatterberømmelsen åpnet mange dører: Douglass foreleste land og strand rundt for Massachusetts Anti-Slavery Society. Som taler viste han seg å være så dyktig at mange av hans hvite tilhørere nektet å tro at han var en rømt slave uten skolegang. I tidsrommet 1845-1847 turnerte han på De britiske øyer, og gjorde umåtelig suksess. [...] Da konføderasjonen av sørstater i 1861 erklærte selvstendighet, og krigen brøt ut med skuddene på Fort Sumter, var Douglass blant dem som oppfattet begivenheten som et slag for menneskelig frigjøring, en mulighet for en ny fødsel for nasjonen og endelig oppfyllelse av løftene som var nedfelt i den amerikanske uavhengighets-erklæringen. Fra talerstoler og avisspalter oppfordret han svarte til å gripe til våpen, og han møtte Lincoln personlig for å presse ham til å innlemme afroamerikanere i Unionens hærstyrker. Kravet ble innfridd, og det ble starten på et betydningsfullt politisk samarbeid mellom de to.” (*Morgenbladet* 16.–22. februar 2018 s. 45)

“I over 200 år har amerikanske presidenter brukt “state of the union”-talene til å skrive historie. [...] Siden George Washingtons tale i 1790 har presidenter gang på gang brukt den til å lansere nye tanker. Noen av dem er blitt stående. Da president James Monroe kom til Kongressen 2. desember 1823, la han fram det som seinere ble kalt Monroe-doktrinen. Den innebar at europeiske stormakter ikke lenger skulle tillates å kolonisere eller blande seg inn i selvstendige stater på de amerikanske kontinentene. USA skulle samtidig holde seg nøytral i kriger mellom europeiske stater og deres kolonier, men dersom det utviklet seg til krig i Nord- eller Sør-Amerika, ville USA anse slike handlinger som fiendtlige. Doktrinen ble seinere tatt i bruk av presidenter som Theodore Roosevelt, John F. Kennedy og Ronald Reagan. 1. desember 1862 under den blodige amerikanske borgerkrigen, argumenterte president Abraham Lincoln for at slaveriet måtte opphøre. - Ved å gi frihet til slaven, sikrer vi frihet til de frie. (...) Løsningen er enkel, fredelig, sjenerøs rettferdighet – en løsning som hvis den blir fulgt, vil bli applaudert og som Gud må velsigne for alltid, sa Lincoln. I sin “state of the union”-tale 5. desember 1848 bekreftet president James K. Polk at det var funnet store mengder gull i California. - Oppdagelsene så langt gir grunn til å tro at tilgangen er veldig stor, og at gullet er funnet på flere steder i et stort område av landet, sa Polk og satte dermed i gang gullrushet som sørget for utbyggingen av USAs vestkyst.” (*Dagbladet* 29. januar 2014 s. 20)

Bjørnstjerne Bjørnson holdt i oktober 1877 en tale i Studentersamfundet i Christiania “om å være i sannhet”. Talen handlet om enkeltmenneskets forhold til kristendommen. Kristendommen hadde for Bjørnson ikke lenger verdi som garanti for det bestående, konservative og gamle samfunnssystemet, inklusiv kirken. Kristendom var noe langt mer personlig og subjektivt (slik det også var for den danske filosofen Søren Kierkegaard, som Bjørnson var påvirket av). Religionsundervisningen i den norske allmueskolen ødela for det personlige gudsforholdet, mente Bjørnson, som på dette tidspunktet fortsatt oppfattet seg som personlig kristen. Hovedbudskapet i talen var et individuelt imperativ: personlig sannhet i alt i livet. Enhver måtte ha frihet til å tenke selv og ta egne valg. Først da blir samfunnet “sunt” og “edelt” med “åpenhet og sannhet”. Senere ble Bjørnsons taler ofte mer partipolitiske og dagsaktuelle.

“Bjørnson var både en folkekjær dikter og en innflytelsesrik politiker. På 1880-tallet brukte han sin posisjon til å tale for “folkesuverenitetsprinsippet”. [...] Folk reiste milevis for å høre Bjørnson tale og sto i kø for å sikre seg inngangsbilletter. “Ventetimen er lang, Kampen ved Billetudsalget haard, og Skuffelsen stor for den Tabende”, skrev den radikale Buskerud Amtstidende, men forsikret at en fikk lønn for strevet når en omsider fikk høre dikteren øse av sine “ophøiede Aandsgaver” og kunne oppleve “hans Aabenhed, hans freidige Mod og henrivende Sprog til at tolke sin Sjæls følelser”. Selv om vi tar høyde for at Amtstidendes “specielle korrespondent” kanskje overdrev en smule, så hersket det ganske sikkert feststemning i Hokksund da den store folkedikteren ankom – formodentlig med tog – den 14.mars 1882. Selve ankomsten brød dessverre ikke avisene seg om å referere, så vi må bare forestille oss Bjørnsons triumfferd langs den nylig anlagte Stasjonsgata, der det knapt nok fantes et hus, over brua og inn på den store, åpne “Ekserserplassen”. Der lå det store forsamlingslokalet Ødegårdssalen [...], og det var der selve foredraget skulle holdes. Amtstidendes “specielle korrespondent” var selvsagt til stede, og referatet var preget av en nesegrus beundring for den berømte dikteren: “Bjørnstjerne Bjørnsons Forerdag i Haugsund igaar var besøgt af ca.4 a 500 Mennesker. Hans Foredrag om Folkesuvereniteten modtoges med stormende Bifald. Novemberhøvdingen Kjekstad fra Røken forsøgte at opvarte Bjørnson med hans personlige Meninger i almindelige Troessager, hvorved han gjorde glimrende (!) Fiasko.” [...] Møtet ble avsluttet med et trefoldig hurra for Bjørnson. [...] Dagen etter skulle han holde foredrag på Kongsberg, og Bjørnson benyttet da anledning til å besøke sine venner i Vestfossen. Blant dem var visstnok bryggerieier Song, som var leieboer hos smeden Peder Knudsen i Støabakken. Her skulle Bjørnson overnatte. Men ryktene om dikterens ankomst spredte seg raskt, og det samlet seg en menneskemengde som forlangte å høre Bjørnson tale. Så folkedikteren skal ha gått opp på låvebrua, gitt et nytt foredrag og sikkert vunnet enda flere eikværingar for Venstre og folkesuvereniteten.” (Bent Ek i http://www.eiker.org/Artikler/Kultur_media/Lokalhistorisk_arkiv_og_bibliotek/; lesedato 09.03.15)

“Professor i medievitenskap, Anders Johansen, og førsteamanuensis i retorikk og visuell kommunikasjon, Jens E. Kjeldsen, står bak boka “Virksomme ord” (Universitetsforlaget) [2005]. [...] De første tiårene etter 1814 var professor-politikernes tid. De snakket ofte så snirklete at vanlige folk knapt kunne forstå hva de sa. Men omkring 1850 ble det en endring ved at det mer muntlige kom i vinden. To av de viktige aktørene her var Aasmund Olavsson Vinje og Marcus Thrane. Ett år etter at Thrane i 1850 holdt sin tale “Skal vi være moderate eller radikale?” ble han arrestert. [...] De politiske motsetningene i tiden da parlamentarismen ble innført, i 1884, tvang politikerne ut på en større arena. Nå kunne ikke politikerne nøye seg bare med å tale til hverandre, slik de gjorde på Stortinget, men de måtte stå ansikt til ansikt til folket. De måtte legge mer følelser i det de sa. Bjørnstjerne Bjørnson et typisk eksempel på disse nye talerne, som brukte suggestive teknikker. Da han holdt talen “Selvstændighedens Æresfølelse” på Stiklestad 4. juli 1882, var det formuleringer han gjentok nesten tretti ganger. Fem tusen tilhørere var møtt fram. Det innstuderte teatraliske var viktig. Han framførte nærmest et skuespill for å levendegjøre talen. I egne øyne var Bjørnson Skandinavias største taler.” (<http://utdanningsnytt.no/omtaler1/2005/november/flott-kildebok-om-talekunst/>; lesedato 27.04.15)

“Emmeline Pankhurst (1858-1928). Engelsk kvinnesaksforkjemper. Tale holdt 13. november 1913 i USA, etter et år med flere fengselsopphold som følge av hennes kamp for kvinners stemmerett i Storbritannia. “(...) Jeg står her som en soldat som midlertidig har forlatt slagmarken for å forklare – det kan virke merkelig at det må forklares – hvordan en borgerkrig fortoner seg når borgerkrigen blir utkjempet av kvinner. Jeg er ikke her bare som en soldat som midlertidig er borte fra slagmarken; jeg er her – og det, tror jeg, er det underligste ved at jeg er kommet hit – jeg er her som en person som ifølge rettsvesenet i mitt eget land ikke har noen som helst verdi for samfunnet; og på grunn av min virksomhet er jeg blitt karakterisert som farlig og dømt til fengselsstraff.” Kjell Terje Ringdal: - En fantastisk tale, smekkefull av kraftfulle ordbilder. Den har elegance, framsynthet og et slags kontrollert, prinsipielt raseri. Hun er effektiv og beskriver tidlig hvorfor hun står der og snakker, og innfører begreper fra historien: Borgerkrig, slagmarker, soldater. Når hun bruker slike ord om kvinnesaken, skaper det sterke bilder inni tilhørernes hoder, og de forstår med større tydelighet at dette faktisk er en kamp.” (*Dagbladets Magasinet* 13. september 2008 s. 41)

Den radikale arbeiderpartipolitiker Martin Tranmæl var mens han holdt taler “nådeløst grepet av sakens alvor. Han skalv nærmest i krampe, og fråden sto om munnen. Sak og person var smeltet sammen. I Tranmæls foredrag “De faglige kampmidler og organisationsformer”, holdt i Trondhjems Arbeiderforening 2. desember 1911, finner vi antydning om at som et siste kampmiddel kunne gruvarbeiderne etterlate dynamitt i borehullene når de forlot jobben. Men ifølge den gjengitte talen tok han selv ikke ordet dynamitt i sin munn.” (<http://utdanningsnytt.no/omtaler1/2005/november/flott-kildebok-om-talekunst/>; lesedato 22.04.15)

“Blir mennesker med nedsatt funksjonsevne anerkjent som likeverdige borgere i Norge? Forfatter, skuespiller og aktivist Marte Wexelsen Goksøyr holdt tale ved den offisielle åpningen av grunnlovsjubileet 16. februar [2014], direktesendt av NRK. Goksøyr gjorde her Jeanne d’Arc til sitt forbilde: - Hun er fri, selv om bålet venter henne. Hun forteller dem som har makten hva som er viktig for henne i livet, hva som får henne til å kjenne at hun lever. Dersom hun blir fratatt dette, vil hun heller dø. I talen synliggjør Goksøyr seg selv som en kvinne med Downs syndrom og hevder at Norge, sett fra hennes perspektiv, oppleves som ekskluderende. Selv har hun ikke fått mulighet til å ta utdanning og få arbeid, noe hun har beskrevet i boken *Jeg vil leve* fra 2012.” (*Morgenbladet* 21.–27. mars 2014 s. 24)

Taler kan fungere som propaganda. Ofte har taleren spilt på å sitte inne med sannheten, dvs. være et slags medium for høyere makter. “At public rallies, Hitler repeatedly referred to himself as a ‘tool of destiny’ and also said in his speeches that he attributed his power to the fact that he acted ‘in the spirit of Providence’, and therefore embodied ‘Divine will’.” (http://www.younghitler.com/guido_list.htm; lesedato 02.02.14)

Som ung politiker oppdaget Hitler sine taleevner, at han klarte å begeistre og oppildne gjennom taler. Men han hadde liten tillit til de fleste tilhørernes intelligens, og skrev i *Min kamp* (1925) at folkemassene ønsker å bli “løyet til på den mest uforskammete måte” (gjengitt fra Safranski 1999 s. 291). Hitler ble som nazistenes fører en beundret folketaler i Tyskland fra 1930-tallet, men han talte aldri i forsamlinger der han risikerte å bli motsagt eller buet ut. Han lærte seg å veksle mellom lovprisning av krig og livet som soldat, hissige utbrudd mot Tysklands fiender, stolte beskrivelser av det tyske folk osv. Mange av hans taler ble kringkastet på radio.

Nazisten Joseph Goebbels skrev i 1936 om taleevner i en bok om Hitler: “There are two fundamentally different kinds of speakers: those who use reasoning, and those who speak from the heart. They reach two different sorts of people, those who understand through reason, and those who understand through the heart. Speakers who aim for the reason are generally found in parliaments, those who speak from the heart speak to the people. The speaker who uses reason, if he is to be effective, must command a wide range of statistical and factual material. He must be a master of dialectic as the pianist is master of the keyboard. With ice cold logic, he develops his line of thinking and draws irrefutable conclusions. He is most effective with people who work primarily or exclusively with reason. Big and compelling successes are denied him. He does not understand how to fire up the masses for a great cause. He is limited to educational discourse. Since he is cold, he leaves his listeners cold. At best he persuades people, but never mobilizes them and sets them marching regardless of their own ideas or the element of personal risk involved. The speaker from the heart is different. He may have the skills of the master of reasoning. They are, however, only tools he uses as a true rhetorical

virtuoso. He has abilities not found in the reasoning speaker. He combines clear diction with simple argumentation, and instinct tells him what to say and how to say it. Language is united with ideas. He knows the secret corners and aspects of the mass soul and knows how to reach and touch them. His speeches are masterpieces of declamation. He outlines people and conditions; he inscribes his theses on the tablet of the age; with deep and noble passion he explains the pillars of his world view. His voice reaches out from the depths of his blood into the depths of the souls of his listeners. He brings to expression the secrets of the human soul. He rouses the tired and lazy, fires up the indifferent and the doubting, turns cowards into men and weaklings into heroes.” (sitert fra <http://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/ahspeak.htm>; lesedato 14.04.15)

Spesifikt om Hitlers taler skrev Goebbels: “One cannot imagine that the Führer ever spoke differently than he does today, or that he will ever speak differently. He speaks his heart, and therefore reaches the hearts of those who hear him. He has the amazing gift of sensing what is in the air. He has the ability to express things so clearly, logically and directly that listeners are convinced that that is what they have always thought themselves. That is the true secret of the effectiveness of Adolf Hitler’s speeches. The Führer is neither a speaker from reason nor from the heart. He uses both, depending on the needs of the moment. The essential characteristics of his speeches to the people are: clear organization, irrefutable logical reasoning, simplicity and clarity of expression, razor-sharp dialectic, a developed and sure instinct for the masses and their feelings, an electrifying emotional appeal that is used sparingly, and the ability to reach out to the souls of the people in a way that never goes unanswered. [...] He clarified the confused and mysterious nature of the age. He showed his hearers in a clear and simple way that the man in the street had long sensed, but had not found the courage to express. Hitler said what everyone thought and felt! More than that, he had the civil courage in the face of nearly everyone else to express with iron logic what had to be done. The Führer is the first person in Germany to use speech to make history. As he began, it was all he had. He had only a strong heart and his pure word. Using them, he reached the deepest depths of the souls of his people. He did not speak like everyone else. He could not be compared with them. He understood the cares and worries of the little man and spoke about them, but they were for him only brush strokes on the dreadful painting of Germany’s collapse. He did more than simply talk about them, he was not a mere reporter like the others. He took the events of the day and gave them a larger national significance that put them in context. He appealed to the good, not the bad instincts of the masses. His speaking was a magnet that drew to him whomever in the people who still had iron in his blood. Stupid and empty-headed bourgeois people for a time were pleased to disparage him as a “drummer.” They made themselves ridiculous, but did not realize it. Since they entirely lacked rhetorical ability, they thought his was a lesser form of leadership.” (sitert fra <http://research.calvin.edu/german-propaganda-archive/ahspeak.htm>; lesedato 14.04.15)

“6. januar 1941, elleve måneder før USA gikk inn i annen verdenskrig ved å erklære krig mot Japan, holdt Franklin D. Roosevelt en tale om nasjonal sikkerhet og trusselen verdenskrigen var mot også andre demokratier. Under de forholdene la han fram de fire frihetene han mente var felles for alle demokratier: Ytringsfrihet, trosfrihet, frihet fra nød og frihet fra frykt. - I dagene framover, som vi forsøker å gjøre trygge, ser vi fram til en verden basert på fire essensielle menneskelige friheter, sa Roosevelt.” (*Dagbladet* 29. januar 2014 s. 20)

I 1977 holdt den daværende irakiske visepresidenten Saddam Hussein (noen år senere ble han president og diktator) en “speech “On History” (subsequently published with great fanfare and supplemented by laudatory comments from sixteen Iraqi Ph.D.s) [...] he stated that researchers and historians should not concern themselves with objectivity, nor should they leave their readers to draw their own conclusions about intellectual and social questions.” (Knuth 2003 s. 144) “Three million copies of nineteen speeches by Saddam Hussein were distributed during 1978 alone” (Knuth 2003 s. 145).

“Så kom terrorangrepet mot USA 11. september 2001. President George W. Bush satte tonen for sin aggressive utenrikspolitikk da han i “state of the union”-talen 29. januar 2002 tok i bruk begrepet “ondskapens akse” om Nord-Korea, Iran og Irak. - Slike stater og deres terroristallierte danner en ondskapens akse, som væpner seg for å true verdensfreden, sa Bush.” (*Dagbladet* 29. januar 2014 s. 20)

Karin Yrvin arbeidet i 2008 i Folkets Hus og var taleskriver for blant andre Arbeiderparti-politikeren Martin Kolberg. I et intervju sa Yrvin: “Når jeg skriver taler for Martin (Kolberg), lager han først en disposisjon og sier hva han vil med talen, og så utvikler jeg den. Da hører jeg stemmen hans i hodet mitt. [...] Han sier ting som “Dette er en underkommunisert seier/De er strategisk stille om dette nå/Sosialdemokratiet er et vellykket kapitalistisk system”. Nå kjenner jeg ham så godt at jeg kan skrive Martin-setninger. [...] Han setter et kryss i teksten der han selv skal skrive inn et morsomt poeng.” (*A-magasinet* 18. april 2008 s. 60)

Den danske taleskriveren Anita Furu ga ut boka *Flygtige ord: Et essay om taleskrivning, språk og statsministre*. “- Jeg skal helt inn i hodet og hjertet på det mennesket jeg skriver for, sier danske Anita Furu, forfatter og taleskriver for Danmarks fire siste statsministre. Furu har nylig utkommet med boken *Flygtige ord* (2024), om sine fjorten år som taleskriver for Mette Frederiksen, Helle Thorning-Schmidt, Anders Fogh Rasmussen og Lars Løkke Rasmussen. [...] I *Flygtige ord* skriver Furu om å finne de rette formuleringene og om talens kraft til å “påvirke en hendelse og fortellingen om den”. Bokens tittel spiller likevel på talens forgjengelige natur: Stort sett flyr ordene inn det ene øret og ut det andre – de fleste av oss får knapt med oss et pip av hva som faktisk sies. “Rekk opp hånden den som husker mer fra [17. mai-talene] enn de sedvanlige referansene til Wergeland, Bjørnson, flagget, barna, iskremen og verdens aller beste land”, skrev VGs kommentator Hans Petter Sjøli i kjølvannet av debatten om årets 17. mai-talere,

som fulgte av at Oslo Høyre inviterte Subjekt-redaktør Danby Choi til å tale ved Henrik Ibsens grav. - En tale er en begivenhet, sier Furu. Den kan vekke “veldig sterke følelser”.” (Emma C. Gabrielsen i *Morgenbladet* 3.–9. mai 2024 s. 35)

Furu “skrev blant annet talen som av DR [Danmarks Radio] ble utpekt som én av de viktigste nyttårstalene fra nyere tids politiske historie: Lars Løkke Rasmussens “farvel til efterlønnen” 1. januar 2011. En politisk bombe på årets første dag, ifølge Politiken. Statsministeren fra det borgerlige partiet Venstre ville reformere den danske tidligpensjonsordningen og brukte oppsiktsvekkende nok nyttårstalen til å varsle om regjeringens forslag om avskaffelse av *efterlønnen*. Det var et forslag som ville endre virkeligheten for mange mennesker, skriver Furu i boken. Bomben ble sluppet åtte minutter inn i talen. “Til sidst understregete han budskapet ved at gjøre det socialdemokratiske ord ‘solidaritet’ til sit”. “Nå skal vi stå sammen ved å holde avstand”, skrev Furu i Mette Frederikssens tale til det danske folk da koronasmitten traff landet i mars 2020 – og utformet dermed det som i Danmark ble stående som pandemiens samlende slagord. Samtidig brakte Furu ordet “samfundssind” inn i dagligtalen. Statsministeren kunne sagt “solidaritet”, men det var et mer partipolitisk ord, påpeker Furu i boken: koronatalene skulle favne alle. Ordet samfundssind ble kåret til “årets ord” 2020: det ble “uomgængeligt”, mente juryen.” (Emma C. Gabrielsen i *Morgenbladet* 3.–9. mai 2024 s. 35)

“Furu leser alle talene personen hun skriver for, har holdt tidligere, og samler inn alt vedkommende har sagt i intervjuer. - Men jeg skal ikke bare ta de tingene de allerede har sagt, omorganisere det og gi det tilbake igjen – jeg skal også komme så langt inn i deres hode, og hjerte, at jeg kan tenke videre i deres baner, og gi dem noe nytt, kanskje, så de blir en bedre utgave av seg selv. [...] Når man har gehør for talerens språk, tenkemåte og ideologi, så kan man tenke videre i det sporet. [...] - Vårt formål er å snakke fra hjertet til andre menneskers hjerte, sier Obama-aleskriver Sarada Peri [...] selvfølgelig har man noe makt når man jobber så tett på makten. Til å påvirke. At det blir et bedre språk bidrar jo til at politikere får mer makt, så på en måte har man jo makt, det er bare at den kanskje ikke er så konkret.” (Emma C. Gabrielsen i *Morgenbladet* 3.–9. mai 2024 s. 35 og 37)

Ottar Grepstads bok *Draumen om målet: Tilstandsrapportar frå Norge og Noreg* (2012) inneholder “dei tolv talane han i si sjefstid har halde på årsmøta for senteret [Nynorsk Kultursentrum]. Opplegget kan minne om den årvisse talen sjefen for Norges Bank held for kjendisane på Oslo Vest. Men i omfang er Grepstads tablå av eit slikt kaliber at vi kanskje må heilt til Havana og Fidel Castros 1. mai-talar for å finne ein realistisk parallell. Det er her tale om retoriske maratonløp på oppimot 25 boksider.” (*Klassekampens* bokmagasin 13. oktober 2012 s. 3)

Lars Roar Langslets bok *Taler som forandret Norge* (2011) “er en norsk avlegger av den store internasjonale salgssuksessen *Taler som forandret verden*, som har solgt i flere hundretusen eksemplarer i England og er utkommet i flere opplag og utgaver på norsk. Fra Christian Magnus Falsen via Fritjof Nansen, Haakon VII og

Haakon Lie og frem til i dag: Dette er boken som tar for seg de avgjørende øyeblikkene i norsk historie, øyeblikk da ordene endret nasjonens gang. *Taler som forandret Norge* byr på et omfattende utvalg, tematisk bygget opp rundt de store stridsspørsmålene, om krig og fred, kvinnekamp og klassekamp. Den gir plass til talene som forteller oss hvem vi er og hvem vi var, og hvem vi har ønsket å være for å bli det. Ordene som bygde landet, de som brant det ned, og de som åpnet det mot verden.” (<http://www.fpress.no/>; lesedato 16.03.15)

Bjørn Magnus Berges bok *Statsministerens nyttårstaler gjennom 70 år* (2016) har “samlet, kontekstualisert og fremhevet de viktigste enkeltsakene i våre statsministeres nyttårstaler.” (<https://www.cappelendamm.no/>; lesedato 19.01.17). Boka har forord av statsminister (i 2016) Erna Solberg.

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>